

Dušan Moravec, **Novi tokovi v slovenskem založništvu: od Schwentnerja do prvih publikacij Akademije**. Ljubljana : DZS, 1994. 296 strani, ilustr. (Zbirka Knjiga o knjigi).

Akademika Dušana Moravca je v Intervjuju Sodobnosti Ciril Zlobec predstavil kot znanstvenika, ki deluje na dveh področjih. Ukvarja se z gledališčem in njegovo problematiko, poleg tega je uredil največ zvezkov Zbranih del slovenskih pesnikov in pisateljev. Leta 1991 pa je pri SAZU izdal obširno razpravo o Lavoslavju Schwentnerju (Razprave II. razreda SAZU, zv. 14, Ljubljana 1991, 139–164), v kateri se je spoprijel s široko kulturno-zgodovinsko problematiko. Sprašuje se namreč, kakšno bi bilo brez tega prezasluznega (pogosto prezrtega) založnika slovensko založništvo na prehodu iz prejšnjega v naše stoletje (Sodobnost 40, št. 5, Ljubljana 1992, 473 ss.). Temo je nato razširil in tako smo dobili odličen pregled slovenskega založništva in njegove politike od konca 19. stoletja pa do druge vojne. Študija je pomembna tudi zato, ker je to uvodni zvezek nove serije »Knjiga o knjigi«, katere pobudnik in urednik je Martin Žnidaršič.

V drugi polovici 19. stoletja je delovalo na Slovenskem več založnikov, med katerimi velja omeniti ljubljanskega Jožefa Blaznika, goriškega Andreja Gaberščka, novomeškega Janeza Krajca, pa hišo Kleinmayer & Bamberg z izpostavamama v Celovcu in Ljubljani. Poleg tega sta bili tu še dve nacionalni družbi Matica in Mohorjeva. Tako Lavoslav Schwentner, ki se je leta 1898 preselil iz Brežic v Ljubljano ni prišel v prazen prostor, vendar je njegov pomen za razvoj slovenske literature izredno velik. Postal je založnik predstavnikov moderne, o sodelovanju s Cankarjem je ohranjeno obsežno rokopisno gradivo – korespondenca, pogodbe, drugi dokumenti, ki jih je Moravec upošteval že ob izdaji Cankarjevih zbranih del, zdaj pa je z njimi osvetlil še drug aspekt – namreč delovanje in vlogo založnika. Schwentner je prvi, ki je sprejel pobudo za izdajanje zbranih spisov slovenskih pisateljev – pri njem so izšla Kersnikova dela. Skoraj vso svojo dejavnost je posvečal domači knjigi. Prav ponosen je bil na to, da ni izdal množice prevodnih del. Že v brežiškem obdobju je posegal tudi na področje glasbe, po prihodu v Ljubljano je to dopolnil še s sodobno glasbeno revijo *Novi akordi*. Novost je bila tudi oprema publikacij, ki ji je posvečal veliko pozornost, k sodelovanju je pritegnil arhitekta in slikarje.

Med obema vojnama je Schwentner sicer še delal, vendar so ob njem v Ljubljani nastale druge družbe, ki so prevzele glavno iniciativo na področju založništva. Tako je delovala v tem času liberalno usmerjena Tiskovna zadruga, kjer velja med uredniki omeniti predvsem dr. Prijatelja. Poleg sistematičnega publiciranja zbranih del slovenskih pesnikov in pisateljev je izdajala kvalitetne prevode iz svetovne književnosti (Shakespeare, Cervantes, Gide, Maupassant, Anatole France). Skrbela je tudi za sodobne slovenske avtorje in končno moramo poudariti, da je sprejela v svoj program zbirko *Monumenta artis slovenicae*, ki jo je zasnoval Izidor Cankar.

Kot antipod je dal J. E. Krek pobudo za ustanovitev katoliško usmerjene Nove založbe. Zaživela je šele po njegovi smrti leta 1917, vodil pa jo je F. S. Finžgar. Poleg prevodov so med edicijami tudi Cankarjeva dela v dvasetih knjigah, ki jih je pripravil Izidor Cankar, med znanstvenimi publikacijami pa Steletov Oris zgodovine umetnosti pri Slovencih in Keleminovo delo *Literarna veda*.

Jugoslovanska knjigarna, ki se je tako preimenovala v novo nastali državi iz nekdanje Katoliške bukvarne, je delovala v Ljubljani že koncem 19. stoletja. V njeni Leposlovni knjižnici smo dobili prevode iz dotlej malo prevajanih jezikov – npr. norveščine, flamsčine. Stele je tu izdal Umetnost zapadne Evrope, Milko Kos Zgodovino Slovencev, Franc Grivec pa delo *Slovenski knez Kocelj*. Moravec se je dotaknil tudi manjših založniških hiš, katerih izdaj pa ne gre prezreti. Tako je Čeh H. Uhlir v *Loki* pri Zidanem mostu ustanovil Umetniško propagando, v Ljubljani je delovala Belo-modra knjižnica (ženska založniška hiša), pa Vodnikova družba in Bibliofilska založba, izdajateljica umetniških knjig in revije *Umetnost*. V Mariboru pa so pri Tiskarni sv. Cirila izdajali Cirilovo zbirko, kjer je izšlo nekaj pomembnih del o zgodovini tega mesta.

Zgled moderno organiziranega in usmerjenega založništva s široko mrežo naročnikov pa je v letu 1929 ustanovljena Modra ptica. Sodelavce je vezala ideja, da bi »dostojno služili svoji domači zemlji in kulturi, iz katere so zrastle«. Tu so izdajali temeljna dela svetovne književnosti, romansirane biografije, domače izbrane tekste, tudi strokovne publikacije, kakršna je obširna Svetovna zgodovina H. G. Wellsa, poleg tega pa revijo *Modra ptica*. Takemu zgledu organiziranosti je sledil tudi Ciril Vidmar, sicer soustanovitelj *Modre ptice*, ki pa je v letu 1931 ustanovil svojo založbo *Hram*. Vzporedno je začela delovati leta 1936 še *Naša založba*. Drugače je bila usmerjena Akademsko založba, ki je nastala ob sodelovanju najodličnejših slovenskih znanstvenikov v letu 1934. V svoj program je vključila predvsem znanstvene in esejistične publikacije, poskrbela pa je tudi za prve faksimilirane izdaje pri nas (Brižinski spomeniki), poglavja iz Valvasorjeve *Slave Vojvodine Kranjske* itd. Prve publikacije Akademije znanosti in umetnosti so izšle z letnico 1939. S pregledom založniških začetkov te znanstvene ustanove Moravec zaključuje temeljno delo o zgodovini te dejavnosti na Slovenskem v prvi polovici 20. stoletja.

Poskušali smo le v kratkem povzeti Moravčeva dognanja, kar pa je spričo obilice podatkov težko. Založniška dejavnost na Slovenskem med obema vojnoma je bila namreč zelo razvejana. Skoraj vsem založnikom bi lahko pripisali moto, ki ga je v svoje naznanilo zapisal urednik *Modre ptice*: »Umetniško visoka knjiga mora med ljudi, ker ona je dokument kulturne sile celote in posameznika, je stopnica do izobrazbe in pot do razumevanja življenja in dojemanja resnične lepote. Knjiga je orjaška sila, ki more preoblikovati svetove.«

Na koncu moramo žal izreči še nekaj kritičnih pripomb. Knjigi je namreč dodan povzetek v angleščini, kar je spriču dejstva, da se slovenska znanstvena knjiga nikakor ne more in ne sme zapirati in biti namenjena ozkemu krogu domačih strokovnjakov, spodbudno. Kako povzeti skoraj tristo strani teksta na borih štirih, je vprašanje zase. A resnici na ljubo moramo zapisati, da bi bilo bolje, če takega povzetka ne bi bilo. Prevajalec (ni podpisan) se je namreč potrudil in prevedel imena založb in revij v angleščino in niti v oklepajih ne navaja originalnih naslovov. Tako govori npr. o založniških hišah Bluebird, New Publishing House, Our Publishing House, o revijah New Harmonies (Novi Akordi) in Slovene Bookshop (Slovenska knjigarna) pa Slovene Biographical Encyclopedia, ki ga je izdajala Cooperative Business Bank in podobno. Le Hram se je zdel neprevedljiv in je ostal v navednicah zapisan v originalu. Med manjše napake lahko uvrstimo to, da piše o Slovenski akademiji znanosti in umetnosti, ki pa pred vojno še ni imela tega naziva. In kaj si bo mislil nekdo, če prebere, da je Academic Library poskrbela tudi za faksimilirane izdaje starih tekstov npr. »Valvasor's Splendours of the Carinthian(?) Dukedom« ali »Brežice Memorials« (Brižinski spomeniki = Freising Manuscripts)?

Anja Dular

Marko Kravos, Marko Pozzetto, Milan Pahor, Sandi Volk, Bogomila Kravos, Pavle Merku, **Narodni dom v Trstu 1904-1920**. Trst : Narodna in študijska knjižnica, Založba Devin, 1995. 134 strani.

Monografsko delo o Narodnem domu v Trstu je simbolično izšlo ob 75. obletnici požiga te prekrasne reprezentančne zgradbe sredi Trsta 13. julija 1920, ko je postalo v Primorju vsem jasno, da nova okupacijska oblast ne bo spoštovala sprejetih obvez do ogromnega števila anektiranih Slovencev in Hrvatov ter da bo njihovo kulturno, finančno, izobraževalno ter jezikovno prisotnost v krajih, ki so bili razen nekaterih mest kompaktno slovenska in hrvatska, doletela enaka usoda, kot so jo namenili Narodnemu domu Balkan.

Italija je z vstopom v vojno leta 1915 na strani Antante izbrala svojo strateško pot osvajanja balkansko - podonavskega prostora. V to podjetje, ki je le navidezno služilo mazzinijanstvu dobrega spomina, torej odrešitvi bratov, ki so ječali pod habsburškim žezlom, je bilo vložena veliko denarja, naporov in nekaj stotisoč mrtvih na frontah, ki so sekale slovensko etnično mejo, ki se je prav v teh krajih najdlje obdržala (približno 1.300 let) kot nespremenjena ločnica med slovenskim in latinskim svetom. Žal je Kraljevina Italija v te kraje prišla kot osvajaalka, prepričana, da so naravne meje, ki jih je dosegla s kupčijo v Londonu, dane od boga. Ta imperialistični credo, ki ga je sabaudska hiša preizkusila že v severni Afriki (Tripoli, tu sei italiana), so obogatili tudi iredentisti iz domačih logov, ki so nekatere oblike segregacije preizkušali in izvajali ob prelomu stoletij, še več, fašizem je ozek sloj tržaškega, istrskega in goriškega iredentizma in nacionalizma razumel kot bitko za prevlado nad teritorijem in nad ljudmi drugačne kulture v smislu izničenja manjvredne rase s strani nosilcev večtisočletne kulture. Šlo je torej za bitko na življenje in smrt, kjer je ena stran imela vse pogoje za realizacijo genocidne politike, medtem ko je druga stran lahko le nemo (na začetku) spremljala uničevanje narodnega substrata, ki ga je ustvarjala od začetkov 19. stoletja dalje v neenakih razmerah nezgodovinskega naroda.

Ob obnovljenih neoiredentističnih poskusih sodobne italijanske politike, ki si kot kategorijo postmodernega vladanja in upravljanja z državo postavlja historične krivice, ki jih je italijanska narodnostna skupnost utrpela pred 50 leti v Istri, in skuša na ta način revidirati že dve desetletji uveljavljene Osimske sporazume, pomeni izid publikacije *Narodni dom v Trstu* tisti ekstravaganтни način stroke, da povsem zamori politiko izvršenih dejstev in enkrat za vselej veljavnih resnic. Pri mobilizaciji javnega mnenja v korist desničarske politike so se namreč pri sosedih spet vključile v igro vse tiste obsoletne psevdoznanstvene skupnosti, ki so desetletja z državnim denarjem ohranjale pri življenju teorije o italijanstvu Istre in Dalmacije ter o historičnih krivicah do tamkajšnjega italijanskega prebivalstva, ki je moralo po slavokomunističnih teorijah etničnega čiščenja, od fojb do brezpravne države po letu 1945, zapustiti svoja ognjišča v objem matere domovine. Ta je svojim sinovom pustila ali na novo dodelila volilno pravico, ki so jo desne stranke vedno s pridom kapitalizirale v tej privilegirani obmejni Juljski "krajini", kjer je opcija ponovnega petelinjenja ostajala prižgana kot žerjavica pod pepelom vsa dolga povojna leta od pariške mirovne konference, do londonskega memoranduma, pa tja od Osima in Rima do današnjih dni. Teorije omejene kredibilnosti Pariške mirovne konference in nato posledično vseh drugih meddržavnih in mednarodnih sporazumov med Italijo in Jugoslavijo oz. Slovenijo imajo svojo domovinsko pravico v samem vrhu italijanske diplomatske šole, ki ni nikdar skrivala svojih ambicij na skrajni desnici italijanskega političnega življenja.

V tem smislu si, kljub objektivnosti nekaterih vej italijanske historične šole, lahko zamišljamo, da sta vlogi žrtve in krvnika zamenjani ter da je zgodovinska posledičnost le fantazija neukega ali eksasperiranega slovenskega zgodovinoписja, ki postaja po realizaciji nacionalne države leta 1991 vse bolj nacionalistično in neobjektivno, kar je seveda lastnost novih držav in miopije njihovega intelektualnega potenciala. Povsem jasno postaja, da so se pri nekaterih, ki so dolga leta z upanjem čakali na razpad Jugoslavije, spet zbudile skomine osvajalskih avantur. Predvsem za tržaško zgodovinoписje, ki je tako